

luptă hotărâtă împotriva a tot ce frânează dezvoltarea spre progres și propășire, omul contribuie la realizarea concretă a onoarei și demnității țării sale.

Bibliografie:

1. M.Eminescu. Opere. V. 1. Gunivas, 2001, p. 142-143.
2. M.Eminescu. Opere. Ch.: 2001, p. 60-62.
3. Aleco Russo. Opere, Chișinău, 1989, p. 190-191.

CE ESTE „UMANISM” ȘI CUM TREBUIE ÎNȚELES „UMANISMUL”? (SCURTĂ ANALIZĂ A LUCRĂRII LUI MARTIN HEIDEGGER „SCRISOARE DESPRE „UMANISM”)

Mihai Braga, dr., conf.,
Universitatea Tehnică a Moldovei

1. În legătură cu ce am cercetat această lucrare a lui Martin Heidegger „Scrisoare despre umanism”? La unul dintre seminarele științifice am întâlnit lucrarea dată în bibliografia unui disertant, care susținea o lucrare în domeniul umanismului cu referință la o personalitate concretă. Trimiterea nu era făcută direct la „Scrisoare despre umanism”, ci la o lucrare a unui alt autor. Știam că lucrarea este destul de complicată pentru înțelegere din două cauze: prima, Heidegger are un vocabular specific, adică conceptele utilizate în lucrările lui sunt creația autorului și de aceea sunt destul de greu de înțeles, dacă nu ai o pregătire specială, acestea cer timp și muncă pentru a le pătrunde sensul; și în al doilea rând, „Scrisoare despre umanism” este o lucrare de sinteză, aceasta înseamnă că cititorul trebuie să cunoască cel puțin lucrările principale ale lui M. Heidegger.

2. Lucrarea lui Martin Heidegger „Scrisoare despre umanism”, scrisă în 1946, este răspuns la întrebarea lui Jean Beaufret, jurnalist francez „Comment redonner un sens au mot „Umanisme ”? (Cum să redăm un sens cuvântului „Umanism ”?) Cu toate că, J. Beaufret pune mai multe întrebări, M. Heidegger alege să răspundă doar la această întrebare. Răspunsul la întrebare se vede că este legat de noul orizont al gândirii lui Martin Heidegger, împlinit prin Kehre. Kehre ar însemna că gândirea heideggeriană a intrat într-o nouă fază. Dacă în lucrarea *Sein und Zeit* cerceta întrebarea privitoare la *sensul ființei*, atunci această întrebare este abandonată pentru întrebarea *adevărului ființei și mai apoi, pentru întrebarea locului ființei*. La general, drumul gândirii lui Heidegger ar fi: *sensul ființei – adevărul ființei - locul ființei*. Întrebarea aleasă pentru rezolvare în această scrisoare este: *raportul ființei cu esența omului*.

3. Întrebarea pusă de Jean Beaufret: „Cum să redăm un sens cuvântului „Umanism?” nu află o atitudine pozitivă la Martin Heidegger. Acesta întrebă, dacă este necesar ca termenul umanism să primească un conținut nou: ”Această întrebare,- scrie Heidegger,- provine din intenția de a păstra cuvântul „*umanism*”. Mă întreb dacă acest lucru este necesar. Sau poate nenorocirile pe care le pricinuiesc noțiunile de acest fel nu sunt încă destul de evidente? De altfel, lumea și-a pierdut de mult timp încrederea în „-isme”. Însă piața opiniei publice pretinde mereu altele noi. Și există oricând o disponibilitate de a răspunde acestei cereri.” [1] Eu cred că și în sala aceasta sunt mulți oameni, care-s nedumeriți de răspunsul lui Heidegger. Cum adică, nu este necesar să păstrăm noțiunea *umanism*? Și, într-adevăr, cum să înțelegem răspunsul lui Heidegger? Ce are el în vedere atunci când spune, că noțiunea de *umanism* numai este necesară.

4. Pentru ca să ne clarificăm despre ce vom vorbi mai departe, ar trebui să ne oprim de la început la însăși noțiunea de umanism. Această noțiune pare clară pentru fiecare, însă de fapt lucrurile nu sunt atât de simple. De aceea trebuie să evidențiem, mai întâi de toate două sensuri ale acestei noțiuni. Primul, sensul larg al noțiunii și în același timp esențial: *umanism înseamnă omenescul omului*. În Dex-ul român acest sens este exprimat în următorul mod: „Atitudine de încredere în valoarea omului”. [2] Din acest punct de vedere putem vorbi despre umanism, adică despre omenescul omului, de la începutul istoriei umane. Omenescul omului și este esența omului. Să ne amintim despre formula lui Aristotel în acest sens: Omul tinde să se realizeze în noțiunea sa, adică omul tinde să devină om. De ce depinde această viziune asupra omului? Ea are fundament în supoziția, de care se conduce cultura și civilizația europeană, că *omul este animal rațional*. Din acest punct de vedere rațiunea joacă rolul principal în transformarea acestui animal în om. Pentru aceasta omului i se adaugă, suflet, spirit, virtuți etc. Și al doilea sens al noțiunii de umanism, cu care sunt familiarizați marea majoritate a oamenilor de cultură este umanismul renescentist. Dex-ul român scrie: „Umanism. Mișcare socială și culturală apărută în apusul Europei în sec. XIV, ca expresie a luptei împotriva feudalismului și a învățaturii scolastice, care a promovat ideea încrederii în valoarea omului și a perfecționării sale, a militat pentru dezvoltarea liberă și multilaterală a personalității umane, pentru o cultură laică (în spiritul vechii culturi clasice) etc”. [3] Trebuie să spunem că după conținut, acest tip de umanism se conține în sensul larg al umanismului, dar cu un conținut specific epocii. Este necesar să spunem că umnaismul ca principiu al gândirii se conduce de următoarea formulă după care este gândit: *esența precede existența*. Cu alte cuvinte, noi știm dinainte care sunt virtuțile ce trebuie educate omului.

5. După cum am arătat mai sus, Heidegger are o atitudine negativă față de termenul umanism, ca despre ceva ce a fost depășit de gândirea heideggeriană.

Conceptul *umanism* provine din metafizică, sune Heidegger, și are diferite forme: umanismul romanilor, care provine din elenism, umanismul renescentist, umanismul marxist și chiar umanismul sartrian, adică existențialist. Toate aceste tipuri de umanism se bazează pe un fundament comun, *paiedia* grecilor, adică pe educație și instruire, care considera că omul poate fi educat, și prin educație omului i se pot forma calitățile necesare. „*Într-un corp puternic, spirit puternic*”- spuneau grecii. Reieșind din această poziție vom evidenția tipurile de umanism analizate succint de către Martin Heidegger:

a) Umanismul roman. „În mod expres-, scrie Heidegger-, *humanitas* devine pentru prima dată sub acest nume obiect al gândirii și năzuinței în timpul republicii romane. *Homo humanus* se opune lui *homo barbarus*. *Homo humanus* este aici romanul care înalță *virtus romana* și o înobilează „încorporând ” *paiedeia* preluată de la greci. Grecii sunt grecii elinității târzii, a căror cultură este predată în școlile de filozofie. Ea are în vedere *eruditio e institutio in bonas artes*. (erudiție și instruire în artele frumoase – M. Braga) *Paiedeia* astfel înțeleasă este tradusă prin *humanitas*. La Roma întâlnim primul umanism. De aceea el rămâne în esență un fenomen specific roman, care rezultă din întâlnirea romanității cu cultura elinității târzii.” [4]

b) Umanismul creștin. „Creștinul vede omenescul omului, *humanitas* a lui *homo* prin delimitarea față de *deitas*. În istoria mântuirii el este om ca „fiu al Domnului”, care află în *Christos* cerința Tatălui și o preia asupra-i. Omul nu este din această lume, în măsură în care „lumea” gândită teoretic-platonician rămâne doar un simplu popas în drumul către lumea de dincolo.” [5]

c) Umanismul renescentist. „Așa-numita Renaștere a secolelor 14 și 15 în Italia este *renascentia romanitatis*. De vreme ce aici accentul cade pe *romanitas* se pune în joc *humanitas* și de aceea *paiedeia* greacă. Elenitatea însă este mereu văzută în forma ei târzie, iar aceasta la rându-i dintr-un punct de vedere roman. *Homo romanus* al Renașterii este opus la rându-i, lui *homo barbarus*. Însă inumanul este acum pretinsa barbarie a scolasticii gotice proprii Evului Mediu. De aceea din umanismul înțeles istoric face mereu parte un *studium humanitatis*, care revine într-un fel anume la antichitate.” [6]

d) Marxismul despre umanism. Pentru Marx, esența omului se găsește în societate. Esența omului,- spunea Marx,- este totalitatea relațiilor sociale. În societate este asigurată în mod egal „natura” omului, adică totalitatea „nevoilor naturale” (hrană, îmbrăcăminte, reproducere, posibilități de a trăi). [7]

6. Dacă toate tipurile de umanism reiese dintr-o înțelegere generală a esenței omului, că acesta este animal rațional și omul este aranjat printre alte ființări, atunci Heidegger întreabă: „De fapt suntem noi pe drumul cel bun către esența omului când, și atâta vreme cât, definim omul ca o ființă vie printre altele delimitându-l de plantă, animal, și Dumnezeu? [8]” Se poate proceda astfel, și putem afla în așa mod ceva despre el, dar în acest caz omul rămâne în specia

animalelor ce nu îi vei adăuga, rațiune, suflet, spirit etc. Omenescul omului înțeles dintr-acest punct de vedere este o înțelegere metafizică, spune Heidegger. Ea se bazează pe o înțelegere specifică a noțiunilor *esență și existență*. La general metafizica susține, că esența omului precede existența, cu alte cuvinte ea este dată dinainte.

Umanismul existențialist a lui Sartre. Spre deosebire de Platon, Aristotel și chiar Marx, Sartre reface această formulă în următoare formă: *existența precede esența*, de aici urmează două concluzii. Prima, că omul nu are esență, el este liber de a se crea pe sine, adică omul este proiect. Și a doua, pentru că acest punct de vedere aparține existențialismului și cu el nu este de acord Heidegger, pentru că, spune el, umanismul lui Sartre, sau existențialismul, de asemenea, este un punct de vedere metafizic deoarece el doar inversează formula din *esența precede existența* în, *existența precede esența*, dar aceasta tot metafizică rămâne. Punctul de vedere a lui Heidegger, este altul asupra esenței omului. De aceea, când i se dă întrebarea despre existențialism și locul lui în acest curent, Heidegger spune, că el nu are nimic comun cu existențialismul; acesta, susține Heidegger, se află în gândirea metafizică. Poate anume această disociere a ființei în existență și esență,- scrie Heidegger, - este cauza gândirii metafizice și alunecarea gândirii din originea ei și pierderea elementului ei principal, care a făcut-o să gândească ființarea și nu ființa.

7. De ce Heidegger nu poate utiliza noțiunea de umanism în filosofia sa? Aceasta este o noțiune metafizică, iar sarcina gândirii lui Heidegger constă în deconstrucția acesteia, ca ceva care a pornit pe o cale greșită. Sarcina gândirii după Heidegger este cunoașterea ființei, pe când metafizica este preocupată de cunoașterea ființării. De aceea umanismul, dacă am utiliza această noțiune metafizică, pentru gândirea lui Heidegger, ar fi cunoașterea adevărului ființei. Nu omul este principalul,- spune Heidegger,- ci ființa, care l-a ales pe om s-o cunoască. Pentru a înțelege răsturnarea care are loc în gândirea heideggeriană, față de filosofia precedentă, trebuie de spus, că el nu va mai folosi noțiunea *de existență, ci de ec-sistență*. Astfel apare un nou raport al omului cu realitatea, nu ființarea pentru om, ci omul pentru ființă.

8. Omenescul omului sau umanismul, din acest punct de vedere constă în ocrotirea ființei de către om. „Atunci când vrem să determinăm umanitatea omului ca ec-sistență trebuie să ținem seamă de faptul că nu omul este esențialul, ci ființa ca dimensiune a ecstasticului ec-sistenței.”[9]

9. În „*Scrisoare despre umanism*” Heidegger refuză să utilizeze noțiunea „*existență*” și va folosi în locul ei noțiunea „*ec-sistență*”. În lucrarea „*Ființa și timpul*” încă folosea noțiunea „*existență*” și explică acest fapt prin aceea că acolo încă nu se formase noțiunile noi, gândirea nu ajunsese la deconstrucția noțiunii metafizice, de aceea mai era utilizată. În „*Scrisoare despre umanism*” noțiunea *ex-sistență* devine centrală pentru înțelegerea esenței omului, adică a destinului

acestuia. Și el scrie: „Ec-sistența numește determinarea a ceea ce este omul în destinul adevărului.”[10] „Ec-sistența poate fi rostită numai despre esența omului, adică numai despre modul uman „de a fi”; căci doar omul este așezat, după câte știm, în destinul ec-sistenței. De aceea nici nu poate ec-sistența să fie concepută vreodată ca un mod specific printre alte moduri ce sunt proprii ființelor vii, presupunând că este destinat omului să gândească esența ființei sale și nu numai să etaleze istorii despre natură și despre dezvoltare sa.”

10. Dacă am utiliza un vocabular obișnuit, fără noțiunile speciale din filosofia lui M. Heidegger, atunci omenescul omului, sau umanismul ar însemna că esența omului constă în vegherea asupra adevărului. Anume cunoașterea adevărului l-a făcut pe om să fie și să devină om. Adevărul și ființa este unul și același lucru. Ființa l-a ales anume pe om să- descopere adevărul, această și deosebește omul de alte vietăți și nu aceea că el este animal rațional. Ființa a ales omul ca acesta să vegheze, să ocrotească adevărul ființei. Ființa i se deschide omului. Deschiderea ființei omului și este adevărul ei. Omenescul omului este ca acesta să aibă grijă de adevărul ființei. „... omul este „aruncat” de către ființă însăși în adevărul ființei, pentru ca el, ec-sistând în felul acesta, să vegheze adevărul ființei, așa încât, în lumina ființei, ființarea să apară ca ființarea care este ea. Dacă și cum apare ea, dacă și cum anume intră zeul și zeii, istoria și natura în deschiderea-luminătoare a ființei, dacă și cum anume ajung la prezență și dispar, acest lucru nu este omul care hotărăște. Apariția ființării își are temeiul în destinul ființei. Pentru om rămâne însă întrebarea dacă el găsește calea către ceea ce a fost destinat esenței sale, esență care corespunde acestui destin al ființei; **căci potrivit acestuia are el, ca cel ce ec-sistă , de vegheat asupra adevărului ființei. Omul este păstorul ființei.” În *Ființă și timp* ec-sistența estatică este concepută ca „grijă” [11]**

Bibliografie

1. Martin Heidegger. Scrisoare despre „Umanism”. În- Martin Heidegger. Repere pe drumul gândirii. Editura plitică, București, 1988, p. 259.
2. Dicționar explicativ ilustrat al limbii române. Ch.: Arc: Guivinas, 2007, p. 2114
3. Ibidem
4. Martin Heidegger. Scrisoare despre „Umanism”. În- Martin Heidegger. Repere pe drumul gândirii. Editura politică, București, 1988, p. 303
5. Ibidem
6. Lbid., p.303
7. Ibidem
8. Ibid., p. 305
9. Ibid., 315
10. Ibid., 309
11. Ibid., 312